

HÂCE MUHAMMED LÜTFİ'NİN (ALVARLI EFE) ŞİİRLERİNDE CEMÂL MÜŞAHEDESİNİN YANSIMALARI *

Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU **

Özet

Bu makalede, Hâce Muhammed Lütfî'nin Hulâsâtü'l-Hakâyık isimli Divân'ında yüce Allah'ın insana ve âleme yakınlığını ve merhametini ifade eden cemâl tecellilerini yansıtan şiirlerini incelemeye çalıştık. Diğer taraftan, bu tür tecellileri, insan üzerindeki tesirlerini ve bunlara erişmek için yapılması gerekenleri ifade ederken şiirlerinde kullandığı sembollere değinmeye çalıştık. Alvarlı Efe, gerek yoğun sûfiyane tecrübe esnasında, gerekse başta insan olmak üzere, âlemdeki tüm güzellikleri müşahede etmekten elde edilen söz konusu bu estetik tecrübeyi aşk, eşsiz güzellikteki dilber, şarap, kadeh ve meyhane gibi farklı birçok edebî sembolle ifade etmeye çalışır. Alvarlı şiirlerinde, İlk etapta beşerî güzelliği ve aşkı çağrıştıran tüm bu sembolleri, birçok dînî ve tasavvufî kavramla birlikte vermek sûretiyle, bu şiirlerinde gerçek, ezeli, ilâhî aşk ve güzelliği kastettiğini hissettirir.

Anahtar Kelimeler: Tenzih, Teşbih, Tecellî, İlâhî Cemâl, Müşahede, İlâhî Aşk.

The Reflections of The Contemplation of The Absolute Divine Beauty (*Camâl-i İlâhî*) in Hâcâh Muhammad Lut- fî's Poems

Abstract

In this essay, we made an attempt at dwelling on the reflections of the disclosure of the Absolute Divine Beauty that expresses the proximity and the mercy of Allah to universe and human being, in

---

* Bu makale, 25-26 Nisan 2013 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen "Uluslararası Hâce Muhammed Lütfî (Alvarlı Efe) Sempozyumu"nda sunulan tebliğin gözden geçirilip genişletilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Hâcâh Muhammad Lutfi's Diwân entitled *Hulâsât al-Haqâyiğ*. On the other hand, we attempted to address the symbols used by Muhammad Lutfi in his poems while he expressing the such divine-disclosures, its effects on human beings and what requires to access them. Muhammad Lutfi, tries to express this aesthetic experience that derived from intense mystical experience and during the observation of all beauties of the universe, especially of human being, through a large number of different symbols such as "love", "uniquely beautiful woman", "wine", "glass" and "pub". Muhammad Lutfi, by giving all these symbols that evokes the beauty and love of human being in the first place along with many religious and mystical concepts, make us feel that he actually referring to the real, eternal divine love and beauty in his poems..

Key Words: Transcending, Similarity, The Self-Disclosure, Absolute Divine Beauty (Camâl-i Ilâhî), Contemplation, Divine Love.

Giriş

İslam'ın tevhid ve ulûhiyet anlayışında, yüce Allah'ın âlemden, her türlü eksiklikten beri ve yüce oluşunu, her türlü kayıttan uzak olarak bilinemezliğini ve karşılaştırılmazlığını ifade eden "tenzih" anlayışı sûfîler de dâhil genel olarak bütün Müslümanların ittifak ettikleri bir husustur. Kalam âlimlerinin ısrarla vurgu yaptığı bu ilkeyi sûfîler, ihtiva ettiği hakikatten aslâ taviz vermeden, yüce Allah'ın her yerde hazır ve nazır oluşunu, âleme ve insana yakınlığını ifade eden "teşbih" anlayışı ile birlikte mütalaa etmişlerdir. Bu anlayış çerçevesinde sûfîler, yüce Allah'ın, her hangi bir yaratılmışı benzemek anlamına teşbihten münezzeh olduğu gibi mutlak ya da aklî tenzihten de münezzeh olduğunu dile getirirler.¹ Buna göre, hakikatin sadece bir vechesine mutlak anlamda yönelmek sûretiyle oluşturulan ulûhiyet anlayışı, yüce Allah'ı başka bir cihetten kayıtlandırmaktan ibarettir ve insanı, salt soyut, sıfatları açısından keyfiyetsiz, bu itibarla da İslam'ın Zâtî Tanrı anlayışına halel getirebilecek bir Tanrı tasavvuruna götürür.²

Sûfîler, kalam metodolojisi içerisinde sıkça vurgulanan tenzih ilkesini eksik ve salt rasyonel kanıtlamaya dayalı oluşu cihetinden de

¹ Meselâ bu hususta bk., İbn Arabî, *Ankâu Muğrib*, thk. Ahmed Seyyid Eş-Şerif, (Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas), Kahire, ts, s. 40; *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz.: Ahmed Şemseddin, (Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye), I. Baskı, I-IX, Beyrut 1999, c. IV, s. 51, 168, 169; *Fusûsü'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Affî, (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye), Kahire 1946, s. 68, 69, 70.

² Sûfîlerin tenzih-teşbih anlayışlarının detayları hakkında bk., Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, (İnsan Yay.), İstanbul 2007, s. 438 vd.

kusurlu bularak eserlerinde, özellikle de şiirlerinde yüce Allah'ın tecellileriyle sürekli yüz yüze olduğumuz gerçeğini adeta haykırırlar. Bir diğer ifadeyle sûfiler, ulûhiyet tasavvuru noktasında insanı Allah'tan uzaklaştıran, aslî kaynağıyla irtibatını kopartan bir yaklaşım sergilemezler. Aksine, tasavvufî düşüncede Allah-insan ilişkisi kurbîyet, aşk, rahmet, ünsiyet ve ihsan merkezlidir. Öyle ki bu aslî yakınlık ve cemâlî yön insanın başta dini yönelişleri olmak üzere hislerine, düşüncelerine ve yapıp etmelerine sirayet eder, onlara estetik bir yön ve dinamizm katar.

Tasavvufî gelenekte, yüce Allah'ın sonsuz güzellik ve mükemmellikteki sıfatları, bir birinden kesin çizgilerle ayrıştırılmaksızın celâl ve cemâl olmak üzere iki kategoride mütâlaa edilir. Celâl ve azamet sıfatları O'nun bizden ve âlemden müteâil oluşunu ifade ederken cemâl sıfatları, daha açık ifadeyle yüce Allah'ın sonsuz güzelliğini, rahmet ve şefkatini ifade eden sıfatları ise O'nun bize çok yakın olduğunu haber verir. Bu hakikat, genel olarak güzel ve sevimli olanın çekiciliğiyle ilişkilendirilir. "Gerçek ve mutlak anlamda güzel olan sadece yüce Allah olduğu için bizi hakkıyla çeken ve Kendisine bağlayan da O'dur".³ Rûhânî tahakkukunu gerçekleştirmek sûretiyle gerek bütünüyle âlemde, gerekse kendi iç dünyasının derinliklerinde bu karşı konulmaz cazibeye kapılarak söz konusu bu yakınlığın farkına varan kâmil bir veli, Hak Teâlâ'nın tecellilerini müşahede eder ve bunun yansımaları onun hayatında, davranışlarında ve sözlerinde açıkça görülür.

Yüce Allah'ın Mutlaklık vasfı tüm kemâl niteliklerin aslî ve en mükemmel manada sadece O'na ait olduğu anlamına gelir. Bu itibarla O, Mutlak Vücûd, İzzet ve Azamet'in olduğu kadar Mutlak İyilik, Cemâl, Hüsn ve Rahmet'in de sahibidir. Maddi müşahede âleminde gördüğümüz her türlü güzellik ise Mutlak Vücûdun eşsiz cemâlinin ve kemâlinin birer yansımalarıdır. Sûfî, bu yansımaları âlemde, insanda ve bizzat kendi ruhunun derinliklerinde müşahede eder. Buna bağlı olarak tasavvufî gelenekte tüm güzellik ve kemâlât Mutlak Vücûda, tüm izâfî eksiklik, kusur ya da kötülük de zuhur yerlerine atfedilir. Bu itibarla, her estetik ve güzellik tecrübesinde Allah'ın hatırlanması ve bu güzelliklerle mutlak anlamda yüce Allah arasında bir irtibat kurulması tasavvufî gelenekte olağan bir şeydir.

³ Koç, Turan, *İslam Estetiği*, (İSAM), İstanbul 2008, s. 55.

En mücerret ve yoğun haliyle ruhlar âleminde, ilâhî huzurda bulunma ve ilâhî hitâba muhatap olma anında gerçekleşen ve insanın ruhunun derinliklerine sirayet eden cemâl müşahedesini, bu dünya hayatında da sûfinin bizzat yaşamış olduğu tasavvufî tecrübesinde ilâhî tecellileri müşahede ederken yaşanır. Diğer taraftan bu aslî, ezeli ve kuşatıcı tecrübeye göre cüzî ve izâfî olan, gündelik hayatta rastlanılan her güzellik tecrübesi, sûfilerce bu aslî tecrübenin hatırlatıcısı ya da birer yansıması şeklinde mütalaa edilir. Kısaca, âşığın, kökleri ezelde bulunan ve maddi müşahede âleminde de dünyevî kayıtlardan kurtulduğunda yaşadığı bu tasavvufî tecrübeleri rûhânî hayat açısından önemlidir. Zira tüm bu tecrübeler sûfiye yön verir, onu halden hale sokar, kimi zaman söz söyletir, kimi zaman sükûta sevk eder. Bazen semaa, devrana kaldırır, bazen de sarhoş ederek şathiyane ifadeler söyletir. Sûfi, ruhen tecrübe etmiş olduğu bu kemâli ve cemâli ifade etme aracı doğrudan bulamadığı için bunları, diğer beşerî tecrübelerine referansla daha çok sembollerle anlatır. Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de bu tür müşahedeleri yansıtan çok canlı tasvirler bulmaktayız. O, söz konusu bu tecrübelerini, âşık-Maşuk, eşsiz güzellikteki Sevgili, Dilber ve mey, bâde, şarap-sarhoş-meyhane⁴ metaforlarıyla çok canlı bir şekilde resmeder.⁵

Biz bu makalemizde, Alvarlı Efe'nin, kurbîyyet-ünsîyyet ve cemâl tecellilerini müşahedeye ilişkin bu benzersiz şiirlerini üç boyutta tahlil etmeye çalışacağız: 1. Cemâl-i ilâhîyi ruhlar âleminde aslî ve ezeli olarak müşahede. 2. Başta insan olmak üzere âlemin belirli bir biçime bürünmüş izâfî güzelliklerinde müşahede. 3. Seyr u sülûkun farklı aşamalarında yaşanan derin tasavvufî/rûhânî tecrübeler esnasında gerçekleşen müşahede.

I. Bezm-i Elest'te Cemâl-i İlâhiyi Müşahede

Malum olduğu üzere A'raf Sûresi 172. âyette, yüce Allah'ın ruhlar âleminde henüz bedene girmemiş ruhları huzurunda toplaması, onlara hitap ederek rubûbiyetini ikrar hususunda bir söz almasından bahsedilir. Allah ile ruhlar arasında vuku bulan bu mîsâk istisnasız bütün beşerî

⁴ Alvarlı Efe'nin *Divân*'ındaki bu tür semboller için bk., Eroğlu, Farsakoğlu Ayşe, *Hâce Muhammed Lutfi'nin Şiirlerinde Din ve Tasavvuf Kültürü*, (Akademi Yay.), İzmir 2010, s. 409 vd, s. 791 vd.

⁵ Tasavvufî şiirde aşk, sevgili ve sarhoşlukla ilgili farklı metaforlar hakkında bk., Öğke, Ahmet, *Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, (Ahenk Yay.), Van 2005, s. 346 vd.

ruhların yüce Allah'ın huzurunda bulunuşunu, O'nun hitabını işitmelerini ve buna cevap vermelerini ifade eder. İnsanın henüz ruhlar âleminde müşahedeyle müşerref olduğunu müjdeleyen bu âyet, tasavvufi eserlerin, özellikle şiirlerin vazgeçilmez teması olmuştur. Söz konusu bu aslî tecrübe, insanın fıtratını ve aslî kulluğunu belirler. Dahası insanın, bu maddi dünyadaki tüm çaba ve gayretleri, âdetâ bu hitabı tekrar işiterek ezelde verdiği ahdi tecrübî olarak hatırlamaktan, aslî fitrat ve kulluğuna dönmekten ibarettir.⁶ Sûfilere göre bu tecrübe aslında, başta ilâhî aşk olmak üzere insanın tüm varoluşsal tecrübelerinin nüvesini oluşturur.⁷ İnsanın marifet, muhabbet, tevhid, kulluk, rububiyeti idrak, cemâl-i ilâhîyi müşahede gibi tüm kazanımları aslında bu aslî tecrübeye bir nüve halinde mündemiçtir. Alvarlı'ya göre de muhabbet, marifet ya da müşahedenin mahalli olan gönül, ta bezm-i eleste Mevlâ'nın ezeli sevgisinin kurulduğu bir taht, bir tecelli mahalli olmuş ve O'nun sonsuz füyûzâtı âdetâ bir hazine gibi gönülde gizlenmiştir:⁸

Gönül bezm-i elestden tahtgâh-ı hubb-i Mevlâ'dır

Tecellihânesinde feyz-i Mevlâ'sın nihân eyler.

Kısaca, tüm bu tesirleriyle söz konusu bu tecrübe, insanın ruhunun derinliklerine kazınmıştır. Öyleyse insan, kendini keşfetmek ve tanımak sûretiyle, adeta deruni bir arkeoloji yaparak ruhunun katmanlarında tüm bu varoluşsal tecrübelerini keşfetmelidir.

Bu hakikat, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde, 'ilâhî aşkın sırlarını ancak, bezm-i eleste vahdet şarabını içip kananlar bilirler' şeklinde ifadesini bulur.⁹ O, insanın ezelde yaşamış olduğu bu tecrübeyi hatırlamanın

⁶ Meselâ büyük sûfilerden Zünnün Mısrî, bu tecrübeyi dünyada iken de çok canlı bir şekilde yaşadığını, o ilâhî hitabın sanki hâlâ kulaklarında olduğunu söyler. Bk. İbn Arabî, *Fütûhât*, c. II, s. 426.

⁷ Söz gelimi, musıkînin insan üzerindeki tesirinin insanın ruhunun derinliklerine işleyen bu aslî, ezeli estetik tecrübeden kaynaklandığı hususunda bk. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk. Halil Mansur (Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye), Beyrut 2001, s. 368. Yine İbn Fâriz da, ilâhî aşkın ezeliğini, bu aslî tecrübeye atıfla şu şekilde ifade eder:

Sevgiliyi anarak yaşarken biz ezelde sürekli bir sarhoşluğu

Henüz yaratılmamıştı, ne şarap hatta ne de asma çubuğu.

İbn Fâriz'ın bu beyiti ve şerhi için bk., el-Kayserî, Dâvûd, *Aşk Şarabı ve Hayat, Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, terc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, (İnsan Yay.), İstanbul 2011, ss. 51-53.

⁸ Alvarlı Efe, Hâce Muhammed Lütfî, *Hulâsatü'l-Hakâyık*, (Damla Yay.), İstanbul, 2011, s. 221.

⁹ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 222.

insana verdiği manevi zevki mahzende yılanmış bir şarap ile sembolize ederek izah etmeye çalışır. Buna göre muhabbet, kurbiyet ve müşahede şarabı bezm-i eleste ruhlara bahşedilmiş ve gönül mahzeninde saklı bir şekilde yılanıp durmaktadır. Ruhlar âleminde yaşanmış olmasıyla çok kadim bir şarap olan ilâhî aşk şarabı, âşığın gönül mahzeninde yilandıkça daha da tatlanmaktadır. Aslında seyr u sülûktan, marifetten maksat da hep bu manevi zevke erişmektir. Zira bu kadim mahzenden şarap “*men aref*” kadehiyle içilir. Daha açık ifadeyle, bu yılanmış şarabın zevkine âşık, bizzat kendini, ruhunun derinliklerindeki âyetleri tanımakla tecrübî olarak varır. Sûfinin bu maddi âlemdeki tüm serencamı, yaşadığı tüm deruni tecrübeler aslında ezelde yaşanan bu aslı tecrübenin tekrar hatırlanması çabasıdır. İşte tüm estetik ve deruni tecrübesinde âşık bu yılanmış aşk şarabını tadararak eşsiz rûhânî zevkler elde eder. Bu ezeli ve aslı tecrübenin adeta yeniden tecrübe edilmesi sûfi üzerinde o kadar etkilidir ki sûfi söz konusu o meclise ve zamana hayran kalır. Alvarlı'nın ifadesiyle, o meclisi bir an hatırlayıp tecrübe eden kimse, tıpkı ruhlar âleminde olduğu gibi mâsivâ nedir bilmez, sadece O'nu görür, O'nun güzelliğini müşahede eder ve O'nun hitabını işitir.¹⁰

Üstelik Alvarlı Efe, bazı şiirlerinde, bizzat kendisinin bu anlamda derûnî bazı tecrübeler yaşadığını üstü kapalı ifade ederek, bu mecliste vuku bulan bir vuslat vaadinden bahseder. Aslında ruhlar âleminde gerçekleşen bu buluşmanın bizzat kendisi, daha sonra bir vuslatın gerçekleşeceğinin vaadidir diyebiliriz. Bu sebeple Alvarlı, nûr-i Hüdâ'nın bir tecellisi anında bizzat o vadin tahakkunu müşahede ettiğini hissettirir tarzda şöyle söyler:¹¹

Ey şâhid-i kudsi yine cevâne mi geldin

Ya nûr -i hüda şem'ine pervâne mi geldin

Sen bezm-i elest va'd-i visâl eyledin ammâ

Ey şân-ı vefâ va'dini ihsâne mi geldin

Alvarlı Efe'ye göre bu, ruhlar âleminde yaşanmış bitmiş, bu itibarla da dünya hayatında insan üzerinde hiçbir tesiri olmayan bir tecrübe değildir. Aksine bezm-i elestin şarap kadehi her an insana hidayet nurları bahşetmektedir. Tıpkı güneş gibi her an tefeyyüz

¹⁰ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 235.

¹¹ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 396, 397.

etmekte, insana bir aydınlık ve nur sağlamakta, nida edip çağrıda bulunmaktadır.¹² Ancak bunu idrak edebilmek için insanın bedeninin karanlık hicaplarından kurtulması gerekmektedir.

Ruhlar, tevhidin hakikatini ifade eden vahdet ve aşk şarabını bu ilk buluşma ve kavuşma gününde tatmışlardır. Bu sebeple tasavvufi eserler, insanın bu dünyadaki serüvenini, ayrılık ve bu ayrılık acısıyla inleme temasıyla zengin bir şekilde anlatır. Ayrılık hicaplarını aradan kaldırarak tekrar vuslata erme ise insana eşsiz bir manevi zevk verir. Alvarlı Efe de bu hakikati, söz konusu bu ilk kavuşma ve buluşma anını hatırlayan arifin kalbini ezeli, ilâhî aşk şarabıyla dolu bir kadehe benzeterek ifade etmeye çalışır. Âşık, onu hatırlamanın vermiş olduğu manevi sarhoşlukla meyhanede, yani tekke de işret eder durur. Bu manevi sarhoşluğun verdiği hazla kendinden geçer, başka hiçbir şeye yönelmeden tüm benliğini Sevgilisine vakfeder:

Şerâb-ı vahdet-i rahmet içer rûz-i elest elbet

Eder meyhânede işret gezer peymânemiz vardır.¹³

Mey-i sahbâ-yı ezel mesti müdâm gözlerini

Vakfeder dâr-i yâre civâre ülfet mi eder.¹⁴

II. Âlemin Geçici Süretlerinde Cemâl Müşahedesi

İnsanın ilâhî aşk, cemâl ve vahdet tecrübesi, sadece ruhlar âleminde yaşanmış olarak beşerî ruhun derinliklerinde kuvve halinde bulunmaz. Bir diğer ifadeyle, gizli bir hazine, ya da nefsin dünyevî yönelişleri sebebiyle üzeri küllenmiş bir kor ateş şeklinde kalmaz. İnsanın bu maddi müşahede âlemindeki serüveni esnasında bizzat kendi nefsinde ve dış dünyada o gizli hazineyi ortaya çıkartacak, o ateşi tekrar alevlendirecek sebepler ve işaretler vardır. Bu işaretler ise, Mutlak Vücûdun bir tecellisi olması hasebiyle, başta insan olmak üzere âleme sirayet etmiş olan izâfî güzellik ve âlemdeki farklı birçok süret arkasındaki vahdetten ibarettir. Tasavvufi gelenekte âlem, bütünüyle sonsuz güzellikteki ilâhî sıfatların tecelli ettiği bir ayna, bir zuhur yeri şeklinde görüldüğü için Hak Teâlâ'nın Mutlak Vücûduna ve Cemâline işaret eden âyet ve âlâmetlerden ibarettir. Bütün mükemmellik ve

¹² Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 102.

¹³ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 198.

¹⁴ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 209.

güzellik mutlak anlamda sadece Allah'a aittir. Zîrâ cemâl, hakikatte ezeli, ilâhî bir niteliktir. O'nun bu sonsuz güzelliğinin haricinde, belirli biçimlerde, izâfî olarak tecrübe ettiğimiz güzellik ise, hakikati itibarıyla, ancak O'nun güzelliğinin bir yansıması ve bu güzelliği aksettiren bir aracı, bir ayna konumundadır. Bu itibarla da sûfiler cemâli, manevi ve sûrî olmak üzere ikiye ayırırlar. Birincisi, sonsuz güzellikteki ilâhî isim ve sıfatların manası olup sadece Hakkın müşahedesine has iken, ikincisi, Hakkın güzelliğini yansıtan bir ayna, bir zuhur yeri olması hasebiyle âlemde görünen güzelliktir.¹⁵ Bu cihetten bakıldığında âlem, Hakk Teâlâ'nın varlığına delâlet ettiği gibi O'nun eşsiz Cemâlini de yansıtır. Başta beşerî düzeyde olmak üzere âlemdeki bütün güzellik, asıl anlam ve değerini *yüce Allah'ın göklerdeki ve yerdeki nurunun* (Nur 24/35) bir tezahürü olmasından¹⁶ ve daha sonra üzerinde durulacağı üzere Alvarlı Efe'nin şiirlerinde *"eynema şarabı"* şeklinde sembolize edilen yüce Allah'ın "Vechi"nin her yerde bulunması hakikatinden alır.

Kısaca, âlem, yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve yaratma sıfatlarının olduğu kadar cemâl sıfatının da bir zuhur ve tecelli yeridir. Bu itibarla tüm bu güzelliklerin temaşası kula Allah'ın cemâl sıfatını tecrübe etme noktasında eşsiz imkânlar tanır. Güzel bir sûret, hoş bir ses, bir nâme, muvazene ya da ritim şeklinde âlemin farklı sûretlerinde, hususiyetle insanda tecrübe edilen bu güzellik; yoğun, karmaşık tasavvufî tecrübeler için adeta bir başlangıç noktası ve basamak olur. Cemâl-i ilâhînin üst düzeyde, latif bir sûrette temaşası ise vecd, huzur ve fena hali üzere tasavvufî tecrübenin kompleks yapısı içerisinde gerçekleşir. Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle, güzellik tecrübesi insan ruhundaki katılıkları âdeta yumuşatarak eritir ve vahdet sırrının zevkini açığa çıkarır. "Meselâ bir insan yüzünün, bir tabiat manzarasının ve ya kutsal bir sanat eserinin güzelliği insan ruhunda ömür boyu silinmez izler bırakır ve insan egosunun sert kabuğunu eritir."¹⁷ İşte bu sebeple genel olarak sûfiler, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de sıkça gördüğümüz gibi,

¹⁵ et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, tahk., Refik el-Acem, (Mektebetü Lübnân), Beyrut 1996, c. I, s. 570.

¹⁶ Koç, İslam Estetiği, s. 76.

¹⁷ Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, (İz. Yay.), İstanbul, 2001, s. 283, 284.

güzelliği hep Allah'la irtibatı çerçevesinde mütalaa ederler. Meselâ Evhadüddin Kirmânî şöyle der:¹⁸

Yâ Râb! Sen bilirsin ki şimdi ve yine

Senin güzel Yüzünden başkasına bakmadık,

Cihanın güzelliği Senin Güzelliğinin aynalarıdır

Bu aynalarda sadece Melik'in Yüzünü gördük.

Âlemdeki estetik boyut, muvâzene, denge ve nizam, İslam düşüncesinde Allah'ın varlığı hususunda ileri sürülen delillerden gaye nizam delilini hemen akla getirir. Bu delilin kavramsal ve aklî yönü olmakla birlikte, temelde bizim burada ifade etmeye çalışacağımız tecrübî bir içeriği de vardır ki sûfiler konuya genelde bu tecrübî içerikten yaklaşırlar. Bir diğer ifadeyle sûfiler, âlemdeki nizam ve güzellikten hareketle aklî çıkarsamalar yapmak sûretiyle Allah'ın varlığı hakkında soyut bir delil ortaya koymaktan ziyade temelde ve mutlak anlamda yüce Allah'a ait olan bu güzelliği âlemin izâfî sûretlerinde bizzat tecrübe ederler. Dolayısıyla tasavvufî şiirde estetik yönü ağır basan bu tecrübî içerik ön plana çıkar. Alvarlı Efe'nin de ifade ettiği gibi, hiç şüphesiz bu tarz bir idrake ulaşmak için her şeyden önce kalpten mâsivâ sevgisi çıkartılmalı ve eşyaya ibret nazarıyla bakmalıdır. İşte o zaman âlemi nakış nakış, inceden inceye süsleyen Nakkâş görünür. Alvarlı Efe'nin, aşağıda iktibas ettiğimiz şiirinde yüce Allah için Kadir, Halik vs. gibi isimlerini değil de özellikle Nakkâş ismini kullanması, âlemin vücûdunun her bir zerresine sirayet etmiş olan cemâlî vecheyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu cihetten bakıldığında eşyanın her bir sûreti sadece cemâl vechesini değil aynı zamanda tevhidin sınırlarını ve hakikatlerini de gösterir, böylece tevhid de tecrübî bir içerik kazanmış olur ve âşîğın tasdikini kuvvetlendirir. Sûfi için tevhid salt bir tasdikten ibaret değildir tecrübî bir içeriği vardır. İşte tevhidin hakikatini ve tecrübî içeriğini de sûfiye tevhidin gül bahçesi gibi olan vech-i ilâhînin cemâlî bahşeder.¹⁹ Fakat böylesi bir idrak ve marifet için de kalbin yüce Allah'ın tecelli ettiği deruni mahallinin (*sırr-ı süveydâ*) tüm kirlerden temizlenmesi ve buna bağlı olarak da gönülde sürekli yenilenen tecellilerle irfanın da yenilenmesi gerekecektir. Ancak o zaman gönülde eşsiz nuru ve

¹⁸ *age.*, s. 284.

¹⁹ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 102.

güzelliğiyle ulvi bir güneş ya da dolunay gibi parlayan ilâhî tecelliler görülebilir. Alvarlı Efe bunu şiirlerinde şu şekilde açıkça ifade eder:²⁰

*İbret nazarıyle bir nazar eyle
Bu kâinât bir Mevlâ'ı gösterir
Hubb-i mâsivâdan sen hazer eyle
Bu nukûşât bir Nakkâş gösterir
Sûret-i eşyâda esrâr-ı tevhîd
Bu seyr ile olur kuvvet-i tasdik
Gönülde irfânı edersen tecdîd
Dilde mihr-i muallâyı gösterir
Mutahher olunca sırr-ı süveydâ
Doğunca gönlüne hurşîd-i hüddâ
Görünür gözüne nûr-i tecellâ
Dilde mâh-ı muzayyâyı gösterir*

Tasavvufî gelenek içerisinde insanın yaratılmışların en şerefli ve bir halife olarak tüm ilâhî sıfatların tecellisini kendisinde toplayan bir *kevn-i câmi*, bu yönüyle de küçük bir âlem olduğundan sıkça bahsedilir.²¹ Cemâl-i ilâhî, mahlûkat içerisinde en kâmil neşet olarak insanda, özellikle de kadında eşsiz bir şekilde tecelli eder. Bu hakikate binaen, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de sıkça rastlandığı gibi, tasavvufî edebiyatta kadın sembolizması cemâl-i ilâhîyi ifade etmek üzere çokça kullanılır. Sûfilere göre Hakk Teâlâ, her hangi bir formdan mücerret bir şekilde Zâtî olarak müşâhede edilemez. Ancak O'nun eşsiz güzelliğinin yansımaları âlemde ve insanda tecrübe edilir. Hakk Teâlâ'nın en mükemmel ve en tam müşâhedesini ise, hakikatinde Hakk'ın tekvîn sıfatının tezâhürü olmasından dolayı kadında görür.²²

²⁰ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 219.

²¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için meselâ bk., Kartal, Abdullah, *Abdülkerim el-Cilî, Hayatı Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, (İnsan Yay.), İstanbul 2003, s. 193 vd; Küçük, Osman Nuri, *Fusûsü'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, (İnsan Yay.), İstanbul 2011.

²² Bu hususta meselâ bk., İbn-Arabî, *Fusûs*, s. 217, 218; Mevlânâ, Celâleddin Rumi, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, (MEB. Yay.), İstanbul 1960, c. I, s. 195, byt. 2435.

Kısaca, sûfilere göre zuhur yerleri çok olsa da Mahbûb birdir, yansıdığı izâfî sûretler farklı ve fazla olsa da hakikatte Güzel birdir. Bu sebeple, Alvarlı Efe'nin şiirlerinde genel olarak da sûfilerin Divanlarında eşsiz tasvirlerle anlatılmaya çalışılan bütün güzellik ve mükemmellikler aslında, Hakk'ın sonsuz güzellikteki sıfatlarının bir yansımasıdır. Diğer bütün ilâhî sıfatlarda olduğu gibi Cemâl sıfatı da kâinatta müşâhede ettiğimiz bütün güzelliklerin kaynağıdır. Eşyada idrak ettiğimiz her sıfat, ilâhî sıfatın veya ilâhî bir ismin özel bir görünümüdür. Her sevilen şey de, Mahbûb-u Mutlak'ın bir görünümüdür. Bu sebeple sûfiler; hissî, rûhânî ya da mânevî sûrette olsun bütün sevilen şeylerde hakikatte sevilenin, sonsuz güzellikte tecellî eden Hakk olduğu görüşündedir. Bazı hissî ifadelerle elemenden, kederden, ayrılıktan, inlemekten, uzak kalmaktan bahsetseler bu hep gerçek Sevgilinin cemâline duyulan hasretten dolayıdır. Aynı şekilde tasavvufî şiirde sıkça bahsi geçen vuslat, üns, muhabbet, mutluluk, neşe, şevk ve fenâ hep gerçek Mâşûka yakınlıktan ve kavuşmaktan kaynaklanır.²³

Tasavvuf edebiyatında ilâhî aşka ulaştıran bir köprü olarak mecâzî aşktan da sıkça bahsedilir. Çünkü sûfilere göre Hakk Teâlâ mutlak ezeli güzelliştir ve bütün güzelliklerin kaynağıdır. Bu sebeple de her hoş giden, güzel görülen ve sevilen şeyin arkasındaki hakîkî Mâşûktur. Hakk Teâlâ güzel olan her bir sûrette tecellî eder. Beşerî aşk da hakikatte, ilâhî aşka ulaştıran bir berzahtan başka bir şey değildir.²⁴ Ancak sûfiye göre, her ne kadar Cemâl-i İlâhîyi yansıtan bir ayna konumunda olsa da, belirli bir sûretle kayıtlanmış olan ve bu yönüyle de dünyevî ve izâfî olan bu güzellik, zaman ve mekân kaydına bağlı olması hasebiyle geçici, sonlu ve mecâzîdir. "Sonlu olan her güzellik ise ancak, temâşâ ve tefekkür gibi yollarla zaman ve mekân kaydından azade olan hakiki Güzelliğe taşıyan bir köprü olması halinde önemi haizdir. Esas olan mecazdan hakikate ulaştıran o köprüyü aşmaktır. Aksi halde her mecâzî köprü, hakikat yolcusunun önünde bir kuyuya dönüşür. Dolayısıyla burada hakiki Güzelliğin kendisinden değil gölgesinden mest olma söz konusudur."²⁵

²³ eş-Şutûrî, Ali Hatîb, *İtticâhü'l-Edebi's-Sûfi Beyne Hallâc ve İbn Arabî*, (Dârü'l-Meârif), Kahire 1984, s. 440, 441.

²⁴ Nicholson, Reynold A., *fi't-Tasavvufi'l-İslâmî ve Târîhuhu*, Arapça'ya çev. Ebu'l-Alâ Affî, (Lecnetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr), Kahire 1969, s. 92.

²⁵ Bk., Kemikli, Bilal, *Sûfi Şâirin İzinde Şiir ve İrfan*, (Kitabevi Yay.), İstanbul 2011, s. 43.

Alvarlı Efe de, *Divan'*ında; Sultan, Şah, Cânân, Yâr, Dilber, Nakkâş, Sâki vs. gibi çeşitli adlar ya da mefhumlarla teşbih, mecaz ve istiâre yollarını kullanmak sûretiyle hep yüce Allah'ı kasteder.²⁶ Ayrıca yüce Allah'ı (c) ay yüzlü, kirpikleri ok, zülüfleri altın, kaşları keman yayı ya da kılıç, teni gümüş gibi beyaz, dudakları kızıl, ilâhî aşk meyhanesinde âşıklara şarap sunan sâkî gibi eşsiz güzellikte, bakışları insanı derinden etkileyen yakıp kavuran, yanaklarındaki allığın bahşettiği lütuf cennet nimetlerine değen, servi gibi uzun boylu, genç bir dilber şeklinde tasvir eder. Ancak burada kullanılan benzetmeler sıradan semboller olmayıp sûfilerin varlık ve insan anlayışlarının bir yansımasıdır. Sûfilerin yaşadıkları tecrübeleri ifade etmede ne tür bir sembolizm tercih edeceği onun mizaç ve şahsiyetine bağlıdır. Bu sûretlerin hepsi bir hakikati ve manayı sembolize eder. Söz gelimi, "*Sevgilinin gül yanağı, sıfatlarıyla tezahür eden ilâhî Hüviyeti temsil eder. O'nun siyah saçlarının büklümleri kesretle perdelenmiş Bir'i işaret eder. 'Nefsinden kurtulman için şarap iç' derken 'ilâhî temaşanın cezbisi içerisinde maddi varlığını terk et!' demek ister.*"²⁷

Bu tür rûhânî tecrübeler sûfinin kendi iç dünyasında yegâne tecrübeler olduğu ve ifade kalıpları da bunları doğrudan aktarmaya elverişli olmadığı için sûfi bu hallerini beşerî tecrübesinin en yakın formları ve sembollerıyla ifade eder. Bu kaçınılmaz durumun yanı sıra insanların ilgi duydukları şeylerle dikkatlerini çekme amacı da güdülür. Bu sembolizmin doğru anlaşılması durumunda, sûfiler bizzat kendi şiirlerinin ve kullandıkları sembollerin nasıl rabbani marifetler ve hakikatler ihtiva ettiğini izah etmek üzere şerhler de kaleme almışlardır.²⁸ İşte Alvarlı Efe de tüm bu tecrübelerini tasavvufî şiirde sıkça rastlanan sevgili, dilber, aşk ve şarap sembollerıyla mecâzî aşk formunda cismanî aşk temaları kullanarak ifade etmeye çalışır. Aslında tüm bu tasvirler de Alvarlı'nın bizzat kendi dini/rûhânî tecrübe ve inanç dünyasından bağımsız değildir. Özellikle, zahiri itibarıyla beşerî güzellikle alakalı tüm bu tasvirler ve semboller, "eynemâ", "men aref", "bezm-i elest", "belâ", "küntü kenz", "vahdet" gibi İslam'ın asfî kaynaklarından alınarak sembolleştirilen ifadelerle iç içe verilir. Böylece, burada asıl kastedilen

²⁶ Sûfilerin şiirlerinde Hak Teâlâ için kullandıkları semboller hakkında detaylı bilgiler için bk. Kemikli, Bilal, *Dost İliinden Gelen Ses*, (Kitabevi Yay.), İstanbul 2004, s. 73.

²⁷ Nicholson, Reynold A., *The Mystics of Islam*, (Schocken Books), New York 1975, s. 103, 104.

²⁸ Mesela bk., İbn Arabî, Muhyiddin, *Zehairu'l-Â'lâk Şerhu Tercümânî'l-Eşvâk*, Hz. Halil İmran Mansur, (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut 2000.

güzelliğin hakiki Sevgilinin mutlak Cemâli olduğu okuyucuya hissettirilir. Ya da diğer bazı sûfi şairlerde görüldüğü gibi, sûrete intikal eden güzelliğin tasvir edilen dilberin iç güzelliğini sağlayan inanç, iman ya da marifetlerle doğrudan bir ilişkisinin olduğu vurgulanır.²⁹ Daha açık söylemek gerekirse, aslında Cemâl-i İlahiyi resmetmek, tasvir etmek mümkün olmadığı için yaşanan rûhânî tecrübelerin tam tasvirini sunmak da mümkün değildir. Cemâl-i İlahî'yi tasvir etme kudreti insanda yoktur, ancak insan zihnine biraz olsun yaklaştırmak için farklı tecrübelerinden semboller kullanmak sûretiyle tasvir edebilmektedir.

Öyle olur ki sûfi yaşadığı bu engin tecrübeyi ifade ederken farklı din ve kültürlerden sembolleri bile kullanabilir. Söz gelimi bir güzel uğruna beline *zünmâr*³⁰ bağladığından bile bahsedebilir. Ancak her ne kadar kullandığı bu semboller başka kültür, din ya da tecrübeleri akla getirirse de âşığın Mâşûkuyla yaşadığı söz konusu bu tecrübesi kendine has, çok özel ve biricik bir tecrübedir.³¹

III. Kurbiyyet ve Tasavvufî Tecrübe Esnasında Estetik Tecrübe

Her ne kadar âlemin farklı sûretlerindeki izâfî ve sûrî güzelliklerde cemâl müşahedesi gerçekleşse de söz konusu bu müşahedenin en yoğun hali kurbiyyet ve vuslat temelli olarak insanın bizzat kendi ruhunda gerçekleşir. Tasavvufî literatürde, Zâtı itibarıyla münezze olan yüce Allah'ın âleme ve insana, sıfatları ve tecellileri itibarıyla bir cihetten yakınlığından ve nüzûlünden bahsedilir. Bu yakınlık özellikle "Her nerede (*eynemâ*) olursanız olun O, sizinle beraberdir" (Hadid 57/4) ya da "Her nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın Vechi oradadır" (Bakara 2/115) ayetleri esas alınarak sıkça vurgulanır. Bu yakınlık Alvarlı Efe'nin *Divan*'ında "*eynemâ şarabı*" şeklinde ifadesini bulur. Alvarlı'ya göre bu kurbiyyetin mahalli, âşıklar için bir sâkî, tevhid zevki bahşeden bir

²⁹ Meselâ İbn Arabî, Şeyh Mekînüddin Ebî Şüca'nın kızının güzelliklerini tasvir ederken onun ahlaki ve rûhânî özelliklerinden, âlim, âbid ve zahid oluşundan bahseder. Konuşmasının oldukça veciz ve fasih, cömertlikte ve vefada dengi bulunmayışından bahseder. Bk., İbn-Arabî, *Zehairu'l-Â'lâk*, s. 8, 9. Bu hususta ayrıca bk., Kemikli, *Şiir ve İrfan*, s. 47.

³⁰ Zünmâr, papazların bir alâmet olarak bellerine bağladıkları kendine has özellikleri olan bir kuşaktır. Klasik şiir geleneğimiz içerisinde ucu püsküllü olan zünmâr, bu yönüyle saça benzetilirken, bunu takınan ruhbanlardan mülhem olarak tasavvufî dilde hizmet ve riya-zet anlamına da kullanılmıştır. Bk., Kemikli, *Şiir ve İrfan*, s. 42.

³¹ Aynı yer.

meyhane ve bu dünyada hemen peşinen elde edilen bir cennet şeklinde tasvir edilen gönüldür.³²

Ayetlerde de ifade edildiği şekliyle “her nerede olursanız (*eynemâ*)” ifadesiyle kula açık bir yakınlık müjdelendiği için Alvarlı Efe’nin şiirlerinde “şarab-ı eynemâ” ifadesiyle sembolize edilen bu yakınlık âşık için çok şey ifade eder. Kula Allah’a yönelme, ibadet etme, âşık olma, O’nu tanıma, O’na doğru yükselme imkânını tanıyan hep yüce Allah’ın âleme ve insana olan bu aslî yakınlığıdır. Alvarlı’nın ifadesiyle din, iman, İslam ve ihsan nuru, nur-i Kur’an, sırr-ı Yezdân, aşk, muhabbet, Rahmanın feyzi, “Küntü Kenz” sırrını âlemlere ifşâ eyleyen irfan nuru, vahdet şarabının özü, zübdesi hep bu “şarab-ı eynemâ”dır, hep bu kurbiyettir. Alvarlı’ya göre bir damlası bile Hakkın sonsuz bir lütfu olan bu yakınlık şarabı tende candır, canda Cânândır. Eşyanın, karanlık bir hicap iken Hakka delalet eden bir alâmet ve bir ayete dönüşmesi de hep bu yakınlıktan kaynaklanır.³³ Zira sûfiye göre Hak Teâlânın bir cihetten bu aslî yakınlığı, yönelişi ve muhabbeti olmasa, bir diğer ifadeyle O’nun Kendi Zati mertebesinden bir cihetten “nüzulü” söz konusu olmasa kulun O’nu tanınması, O’na muhabbet duyması, O’na yönelmesi, O’na iman edip ibadet etmesi, tevhidin sırrına ermesi ve hatta vücûd bulması mümkün olmayacaktır.³⁴

Tüm kemâl makamlarını, velayet ve nübüvveti de izhar eden hep bu yakınlıktır. Başta Hz. Peygamber olmak üzer tüm nebi ve velilerin şanını yücelten işte bu “eynema şarabıdır.” Bu kurbiyetin sırrını ise en mükemmel manada Hz. Peygamber bilir, zira Allah’a yakınlığın zirvesini ifade eden Mirac’ın sırrı da bu “eynema şarabı”dır. Dahası yeryüzü ve gökyüzü tüm âlem Yüce Allah’ın âleme olan rahmet ve merhametini ifade eden bu yakınlık sayesinde bir aşk ve şevk ile devreder durur ve

³² Hulâsatü’l-Hakâyık, s. 226.

³³ Hulâsatü’l-Hakâyık, s. 105, 106, 242.

³⁴ İbn Arabî, yüce Allah’ın mahlûkatı yaratması ve vahiy yoluyla insanla konuşmasını bir nevî tenezzül ve kula yaklaşma kabul eder. Bu anlayışa göre, kimi zaman ilâhî lütuf, ihsan ve cömertlik ya da tecelli şeklinde de zuhur eden bu aslî ilâhî nüüzül ve yaklaşma söz konusu olmasa kulun yapıp etmeleri çok da bir anlam ifade etmeyecektir. Şeyh-i Ekerber’in bu minvaldeki görüşleri için bk., İbn Arabî, *Kitâbu’t-Terâcim, Resâilü İbn Arabî*, thk., Muhammed İzzet, (Mektebetü’t-Tevfikkiye), Kahire, ts., s. 263, 264; *Fütûhât*, c. IV, s. 310; c. VI, ss. 331-335.

varlıklarını sürdürürler.³⁵ Görüldüğü gibi Hak Teâlâ'nın bu yakınlığı sadece insani şuur düzeyinde olmayıp varoluşsal düzlemde de kâinatı ayakta tutan ezeli bir ilkedir. Alvarlı Efe, Allah'ın âleme ve insana olan bu yakınlığını ve bunun, gerek varoluşsal düzeyde gerekse insan açısından marifet ve dini şuur düzeyindeki önemini şu şiiriyle çok güzel ifade eder:³⁶

*Hurşîd-i meârif doğar
Feyz-i Feyyâz kalbe sığar
Emtâr-ı muhabbet yağar
Şerâb-ı eynemâdandır
Cânândan ki hitâb olur
Derûn-i dil kitâb olur
Reh-i aşka şitâb olur
Şerâb-ı eynemâdandır
Men arefden dersin alan
Mârifete tâlib olan
Esrâr-ı tevhîdi bulan
Şerâb-ı eynemâdandır
Dürr-i derûnuna ârif
Olanlar ehl-i meârif
Hakikat nefsini kâşif
Şerâb-ı eynemâdandır
Şeriat tâcın olursa
Tarikat pâcın olursa
Gönül mîrâcın olursa
Şerâb-ı eynemâdandır*

Dünyevî endişe, kaygı, sıkıntı ve meşgaleler içerisinde ruhu varoluşsal olarak terk edilmişlik, yalnızlık, gurbet ve çaresizlik içerisinde

³⁵ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 106, 242.

³⁶ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 242.

bırakmayıp ona sürekli bir enerji sağlayan ve ona hakikatini ve mertebesini hatırlatan bu yakınlığın nihai derecesi yine Hz. Peygamberin bir hadisinde, onun manevi şahsiyetinde gerçekleşen hususi yakınlığa atfen şu şekilde ifade edilir. *"Benim Allah ile öyle vakitlerim olur ki, o yakınlığa ne Allah'a yakın bir melek, ne bir nebi ve ne de bir resul yetişemez."* Her ne kadar bu, Hz. Peygamberin hususi yakınlığını ve bir beşerin Allah'a olan yakınlığının nihai derecesini ifade etse de, sûfinin kendi imkânınca bu yakınlıktan nasibi vardır. Alvarlı Efe bu hakikati, *"Serây-ı lî me'al-Mevlâ"* ifadesiyle kendine has üslubu içerisinde gayet veciz bir şekilde dile getirir. Buna göre âşığın yüce Allah ile hususi yakınlığının mahalli nazargâh-ı İlâhî olan, yere göğe sığmayan sonsuz ilâhî tecellilerin yansıdığı bir saray, ya da bir arş konumunda olan gönüldür.³⁷

Serây-ı lî-me'a'l-Mevlâ dil-i vîrânemiz vardır

Nazargâh-ı İlâhî'dir tecellihânemiz vardır

Sûfi, bu aslî ve ezeli kurbiyyet hakikati üzere, maddi âlemin bağlarından, nefsinin hicaplarından kurtulup yakınlığı bizzat kendi nefsinde, şuur düzeyinde tecrübe ederek cemâl-i ilâhîyi müşahede etmeye çalışır. Bu rûhânî tecrübe gerçekleştiğinde âşığın gönlü vahdet âleminde uçup duran bir mana kuşu gibidir. Sevgilinin nurunu müşahede ettiğinde varlığından soyunur, tıpkı ışığın aşkıyla yanıp tutuşan, en nihayetinde de ateşe düşüp yanıp yok olan pervaneler gibi, âşık da cemâl-i ilâhînin nuru içinde yanıp yok olur. Sûfinin bu halde yaşadığı sermestliğini, Mecnun gibi çöle düşüşünü, ıstırap çekişini fakat yine de Sevgilinin diyarına deli divane oluşunu Alvarlı Efe şöyle ifade eder.³⁸

Gönül bir mürg-i mânâdır uçar âlem-i vahdetde

Cemâl-i şem-'i cânâne yanar pervânemiz vardır

Gezer sahrâ-yı Leylâ'da olur Mecnûn-veş sermest

Sabâ-veş kûy-i dildâre dil-i dîvânemiz vardır

Hiç şüphesiz bu tür tecellileri müşahede, doğrudan zahirî, hissî düzlemde olmayıp tasavvufî tecrübenin kompleks yapısı içerisinde kalpte, gönül gözünde gerçekleşir. Bu anlamda şiirlerinde, insanın bazı

³⁷ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 197.

³⁸ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 198.

edeplerle edeplenip, hallerle hallendiğinde gerçek Sevgilinin cemâlini göstereceğini müjdeleyen Alvarlı Efe, bunun gerçekleşmesinin vazgeçilmez esaslarını hatırlatır. Bu esaslar, sûfilerin bilgiye ulaşma yöntemlerinde olduğu gibi soyut, akli olmaktan çok amelî ve tecrübîdir. Kısaca, Hakkın cemâlini gönül gözüyle müşahede etmek için hizmet, edep, tevazu, rağbet, gayret, cömertlik vs. gibi insanı kurtuluşa ve gerçek saadete götüren tasavvufî ahlakı eksiksiz yerine getirmek ve buna mukabil cimrilik, haset, riyâ ve kibir gibi ilâhî tecellilere perde olan ve insanı helâke götüren niteliklerden de uzaklaşmak gereklidir. En nihayetinde de sekr, fenâ, mahv gibi hallerle hâllenerek Allah (c) dışındaki tüm meşgalelerden, hatta varlıktan, izâfî benliğinden vazgeçip fani olmak gerekir:³⁹

Mir'ât-ı kalbe kıl nazar Cânân cemâlin gösterir

Vâriyyetinden et güzër Cânân cemâlin gösterir

Yüz yere sür sular gibi kurbân ol âhûlar gibi

Rağbetde hûb-rûlar gibi Cânân cemâlin gösterir

Hizmete eyle gayreti hizmet ile al himmeti

Her dü-cihân bul devleti Cânân cemâlin gösterir

Olur isen ehl-i edeb edeb seâdete sebeb

Edeb ile ol müntehab Cânân cemâlin gösterir

Kibr ü riyâdan ol berî buhl ü hasedden kal geri

Hak yoluna ver bu seri Cânân cemâlin gösterir

Arifin gönlüne yansıyan bu tecelliler, sadece hislere hitap eden bazı rûhânî tecrübelerden ibaret değildir. Bütün bu tecrübelerin bilgisel içeriği vardır ve bunlar insana birçok çeşit marifetler bahşeder. Sûfinin varlığa, kâinata, insana, dine vs. bakış açısını değiştirir, tüm bunların hakikatlerini anlamada ona zengin perspektifler sunar. Bu tecellilerin mahalli olan kalp artık yüce Allah'ın mukaddes bir evidir, ariflerin tavaf yeridir. İnsanı hakikate ve gerçek saadete götüren ilim ve hikmet hazineleri hep gönüdedir. Sûfiyi kendini tanımaktan Rabbini tanımaya götürecektir olan hakiki ve kuşatıcı bilgi de hep bu hazinededir. Alvarlı Efe, gizli güzelliklerini ve kemâlatını ilâhî tecellilerin ortaya çıkardığı bu

³⁹ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 262. Ayrıca bk., s. 316.

hazineyi yine kendine has üslubuyla *aref dershanesi* olarak nitelendirir. Yani cemâl-i ilâhîyi müşahede, marifetten, tecrübî olarak kendini tanımaktan hali değildir. Alvarlı Efe'nin ifadesiyle, ölüleri, yani ölü kalpleri diriltten bu ilâhî tecelliler Mevlâ'nın kapısında bir yoksul dilenci olan garip âşıkları marifet sırrıyla bu âleme sultan yapar. Zirâ insan, nefsinin tanımak sûretiyle varlık içerisindeki yerini, Allah karşısındaki konumunu, O'nun mutlak zenginliği karşısındaki asfî kulluğunu ve fakirliğini idrak ettiğinde gerçek zenginliği ve saltanatı elde eder.⁴⁰

Metâf-ı ârifân olmuş mukaddes beyt-i Mevlâ'dır

Künûz-i ilm-i hikmetdir aref dershânemiz vardır

Gedâ-yı dergah-i Mevlâ olan emîr-i âlemdir

Mey ile mürdeyi ihyâ eder meyhânemiz vardır

Adem âlemine cân at yüzün sür yerlere LUTFÎ

Bu meydân-ı hidâyetde yine merdânemiz vardır

Bahşettiği sır, marifet ve zevk itibarıyla bu cemâl müşahedesi sûfiye, yoğun rûhânî hazlar verir, âdeta bu dünyada cennet nimetleri sunar. Mutlak cemâlden yansıyan ve Alvarlı Efe'nin şiirlerinde, sevgilinin kızıl gülleri kendisine hayran bırakan kırmızı yanağı ve dudakları ile sembolize edilen ilâhî tecelliler, Kevşer ırmağı gibi âşığa ebedi hayat ve zevk bahşeder. Yaşanan tecrübeler sûfiyi o kadar derinden etkiler ki cemâl-i ilâhînin tüm güzellikleri sûfinin tasavvur ve tahayyül gücüne, gönül gözüne, kısacası ruhunun derinliklerine tıpkı perilerin yüzü gibi latif ve lahuti bir sûrette silinmez bir şekilde nakşolur. Ve artık sûfi, bu güzelliğin zincire vurulmuş bir esiridir. Her nereye gitse, her neye baksa hep O'nu görür. Tıpkı Leylâ'nın aşkından aklı başından giden ve bu kalbî bağlılığıyla adeta ayağı zincirlerle bağlı bir köle gibi derinden bir esaret yaşayan Mecnun gibi deli divane olur ıssız vadilere ve sahralara düşer. Ancak zahiren eza, cefa ve sıkıntı diyarı olsa da, o ıssız sahra ve vadiler sûfinin gönlü için bir gül bahçesi gibidir, onu eşsiz zevklere ve marifetlere sevk eder. Elbette yine paradoksal bir şekilde söz konusu bu rûhânî hazlar acıdan, ıstıraptan uzak değildir. Bu dünyada tam bir vuslat gerçekleştiremeyeceği için ayrılık acısı âşığın kalbinden hiç eksik olmaz. Bu sebeple inlemesi, hatta kimi zaman haykırması, gözünün

⁴⁰ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 198.

yaşı, ayrılık ateşiyle pare pare olduğu için ciğerlerinin kan yaşı da hiç eksik olmaz.⁴¹

Alvarlı'nın ifadesiyle, masiva sevgisi aşığın kalbinden kaybolur, hep asıl Sevgilinin iline kavuşmak için can atar durur. Zira onun kalbi artık, Hak Tealânın sonsuz nurlarından gıdasını alıp gelişmektedir. O'nsuz gönlü karar kılmaz, varlığını sürdüremez. O'nun eşsiz benzersiz güzelliği âşıkları yakalayıp adeta darağacına çeker, peşinden sürükleyip götürür.⁴² Âşığın zahiren düştüğü bu belalar, imtihanlar adeta uçsuz bucaksız çölün sıkıntıları, belâları gibidir. Fakat tüm bu sıkıntılar, muhabbet ateşi dört bir tarafını sardığı zaman aşığa bir gül bahçesinin ya da cennetin rahatlığını ve zevkini bahşeder.⁴³

Dide-i dildâre dâde-i hayrân

Bir nazar-endâzı cennet-i cândır

Bezm-i dilberlere olursa şâyân

Cânân merhabâsı zevk-ı cinândır

Tasavvuf tarihi boyunca bazı sûfiler, sadece yüce Allah'ın müşahedelerinin talibi olma, başka her hangi bir nefsânî sâik sebebiyle değil, sadece O'nun için O'na yönelme şeklinde bir tavır geliştirmişlerdir. Rabiâtü'l-Adeviyye ve Yunus Emre'nin şahsında adeta zirveye taşınan bu tavrın yansımalarını Alvarlı'nın şiirlerinde de açıkça görüyoruz. Zira yukarıdaki şiirinde görüleceği üzere o da, hakiki Sevgilinin sadece bir nazarının, bir merhabasının verdiği rûhânî hazzı sonsuz cennet nimetleriyle eşdeğerde görür. Dahası, Cânân ile beraber olduktan sonra cehennem ateşinin her kıvılcımının insana cennet zevkleri bahşedeceğini, buna mukabil hakiki Yâr olmaksızın cennetin de cân için bir cehennem ateşi olacağını söyler.⁴⁴ Görüldüğü gibi Alvarlı da bu hususta tıpkı Rabiâtü'l-Adeviyye ya da Yunus gibi açık sözlüdür. Medrese geleneğinin güçlü olduğu bir bölgede ve küçük bir beldede yaşamasma⁴⁵ rağmen kendisine muhtemelen gelebilecek tepkilere pek itibar etmez.

⁴¹ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 102, 135.

⁴² Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 103, 105.

⁴³ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 105, 244.

⁴⁴ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 176.

⁴⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk., Kutlu, Hüseyin, *Hâce Muhammed Lutfi, Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti*, (Damla Yay.), İstanbul 2006.

Zaten sūfilere göre cennetteki nimetlerin en üstünü de yine Hakkın tecellileri ve müşahedesidir. Bu sebeple sūfiler, O'nun Vechinden başkasına iltifat edip yönelmezler. Zira tecrübe ettikleri güzellik, dünyevî güzelliklerle mukayese edilemeyeceği gibi ahiretteki cennet nimetleri ve güzellikleriyle de mukayese edilemeyecek kadar eşsizdir. Alvarlı Efe, âşığın, cemâl-i ilâhîyi müşahede ettikten ve bu eşsiz rûhânî hazza eriştikten sonra, O'ndan başka bir şeyle mutmain olmayışını şu şekilde ifade eder:⁴⁶

Güneş-veş dilber-i dildâr gönül eylenmez eylenmez

Gören gözler olur bîdâr gönül eylenmez eylenmez

Kemân-ebrûleri kudret kaleminden nedir hikmet

Cinân seyrine ne minnet gönül eylenmez eylenmez

Cemâli cennet-i cândır kelâmı dürr ü mercândır

Bu cângâhe heyecândır gönül eylenmez eylenmez

Âşıklar gerçek Sevgiliyle samimi dost olup ülfet etmeleri sebebiyle masivaya yönelmezler. Tıpkı sevgilisinin kapısına gelmiş olan cesur, yiğit âşığın gözünün, kapıdaki kapıcı, muhafız vs. gibi engellerden hiçbir şey görmeyip sevgilisine kavuşmak için can attığı gibi âşık da yaşadığı bu engin manevi tecrübe esnasında tüm sûretlerden, geçici güzelliklerden, dünyevî zenginlik, saltanat, nam, şan ve mevkiden, hatta benliğinden vazgeçer. Sadece Sevgilisinin cemâline yönelir. Gözlerini, tasavvur, tahayyül ve tefekkür gücünü, kısaca tüm bâtûnî his ve melekelerini, bütün benliğiyle Sevgilisinin kapısına vakfeder, başka şeyleri görmez, onlara ülfet etmez. Artık Sevgilinin "mahalline", "ikamet ettiği yere", "diyarına" meftun olmuştur, sürekli oraya kavuşmak için can atar durur. Bir kere o "belde"ye kavuştu mu artık tek bir hayali vardır, oradan başkasını gözü görmez, sürekli orayı arzular. Alvarlı Efe'nin şiirlerinde de Sevgilinin söz konusu bu "yurdu" "*kûy-ı Yâr: Sevgilinin köyü*", "*der-i Dildâr: Sevgilinin kapısı*", "*dâr-ı Yâr: Sevgilinin evi*" şeklinde sembolize edilir. Alvarlı Efe, sūfinin müşahede esnasında bu şekilde nasıl yoğun bir tecrübe yaşadığını ve bu tecrübesinin tesiriyle de Sevgilinin "diyarı"na yönelişini şöyle ifade eder:⁴⁷

⁴⁶ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 270.

⁴⁷ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 208, 209.

Yâr ile hem-dem olan ağyâre ülfet mi eder

Ahyer ile yâr olan eşrâre ülfet mi eder

Der-i dildârı bulan âşık-ı serbâzların

Cânı cânâna gider derbâne ülfet mi eder

Mey-i sahbâ-yı ezel mesti müdâm gözlerini

Vakfeder dâr-i yâre civâre ülfet mi eder

Ayrıca Alvarlı Efe'ye göre bu kadar yoğun bir tecrübe yaşayan âşık sadece garip bir fakir değildir. Fütüvvet, mürüvvet yiğitlik, erlik ve civanmertlik gibi bütün tasavvufî hasletler kendisinde gözüktür. Hz. Ali'nin erliğini ve şecaatini ifade eden *Hayder-i Kerrâr* (Allah yolunda döne döne vuruşan yiğit) ve *Zülfikâr* sembollerini zikretmek sûretiyle âşığın, yaşadığı bu ilâhî aşkı uğruna *meydân-ı Hüddâ'* da ne kadar da gözü pek olduğunu, gerek enfüsî gerekse âfâkî tüm "engel", "hicap" ve "düşmanlara" karşı nasıl cesurca mücadele ettiğini açıkça ifade eder. Zira sadece Sevgilisine kalben bağlanan ve canından bile vazgeçebilen âşık artık psikolojik olarak, her türlü bağdan, korku ve kaygıdan kurtulmuştur. Bu durum, Alvarlı'nın şiirlerinde de gördüğümüz gibi, tasavvuf edebiyatında genel olarak aşk şehidi Hallâc-ı Mansûr'un bu husustaki şecaati ve fedakârlığıyla ilişkilendirilir ve "*dâr-ı Mansûr*" da (Mansur'un darağacı) canından geçmek"⁴⁸ şeklinde sembolik olarak ifade edilir. Alvarlı Efe, âşığın, Sevgilinin yolunda canından bile vazgeçmesini, şu şekilde ifade eder:⁴⁹

Mîr-i meydân-ı hüddâ Hayder-i Kerrâr velî

Zülfikâr 'ı bırakıp küffâre ülfet mi eder

Der-i dergâh-ı İlâhî' de mülâzim olanın

Rızâsın gözlemeyüp bir kâre ülfet mi eder

⁴⁸ Alvarlı Efe, Hallâc-ı Mansur'un ilâhî aşkı uğruna varlığından vazgeçmesini şiirlerinde çeşitli vesilelerle zikrederek adeta sembolleştirir. Evlâd ü iyâl gibi hüsn-i cemâli müşahedeye engel olan perdeleri terk etmeyi tavsiye ederken en büyük engel olarak insanın kendi varlığından geçmesi noktasında da Hallâc'ı örnek olarak gösterir:

Evlâd ü iyâl perde çeker husn-i cemâle

Terkeyle vârn Mansûr -i berdâre nazar kıl. Bk., Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 316.

⁴⁹ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 209.

Cemâl'im cân ile cânân yoluna varmalıdır

Cânâne kurbân olan cânına ülfet mi eder

LUTFİYÂ cân ile düş yâr-i kadîm dergâhına

Fakr u fenâyı bulan sultâne ülfet mi eder

IV. Cemâlî Tecellilerin Sûfi Üzerindeki Tesiri

Bu dünyada cemâl-i ilâhîyi müşahedeye imkân tanıyan mahal gönüldür. Allah dostu kendisine müjdelenen bu yakınlık doğrultusunda arınmış bir gönül ile kâinattaki her bir sûrette ya da ruhunun derinliklerinde Allah'ın Vechini arar. Bu yönelişi sayesinde eşsiz rûhani tecelliler yaşar. Bu tecelliler peş peşe, farklı farklı gelir ve sûfiyi halden hale sokar. Sûfinin arınmış kalbi de değişik şekillerde gelen bu tecellileri almaya elverişlidir, zira kalp de buna paralel olarak değişme özelliği gösterir. Sûfinin tecrübe ettiği ilâhi tecelliler âlemde, bir beşer sûretinde ya da eşsiz güzellikteki bağ ve bahçelerde tecrübe edilen tüm güzel ve güzelliklerin çok ötesindedir. Alvarlı'nın ifadesiyle, mutlak cemâl ve kemâl üzere gelen bu tecelliler insanı derinden etkiler, gönlüne nurlar doldurup can verir, onu halden hale sokar, en nihayet şiddetli bir hayrete sevk eder.⁵⁰ Tecelliler sadece Sevgilinin eşsiz güzelliğinden kaynaklanan ünsiyet, muhabbet, kurbiyyet halleri üzere olmaz. Kimi zaman da yüce Allah'ın Azîz, Celîl ve Kahhâr isimlerinden neşet eden heybet, havf ve kabz halleri üzere olur. Sürekli peş peşe gelen ve tekrar etmeyen tecellilerle sûfi, kimi zaman şen şakrak olur gönlünde güller açar, kimi zaman da ihtiyarını kaybeder, sinesi param parça olur canından bezer, tüm varlığından vazgeçer.⁵¹

Şûh u şengim fîr-i müjgân bir urur bin pâreler

Yâr gülende gönlüme güller açar gülpâreler

Şöyle bir ebrû-kemân mihr-i zemân meftûniyem

Terk-i cân eyler görende âşık-ı âvâreler

Gözlerin âfet-i devrân kaşların tîğ-ı kazâ

İhtiyârsız âşıkın bin câme-i cân pâreler

⁵⁰ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 234, 243, 252, 253.

⁵¹ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 226.

Zeok-ı cennetden değerli Dilberin gülberleri

Katl eder LUTFÎ'yi elbet bu kılınca hâreler

Alvarlı Efe, bir başka beytinde bu tecelliler karşısındaki konumunu bizzat kendi hali üzere paradoksal bir düzlemde anlatır. Zira Sevgilinin cemâlini müşahede kendisini sahralara salsa da, yine Yâri canına kastetse de, Sevgilinin yolunda canını vermek ona göre gerçek saadettir ve gerçek kârdır.⁵²

Ol kemân-ebriûleri mihrâb-ı kudret mâh-ı nev

Dürr ü mercân lebleri gülnârı gördüm ben bugün

Mey-i mânâ cur'asıyla mest-i medhûş bir güzel

Katmer-i sahrâ gibi dür-bârı gördüm ben bugün

Kays-veş sahrâlara saldı sanem-rûler beni

Cân verüp cânân yolunda kârı gördüm ben bugün

LUTFİYÂ bâr -ı belâdır düşme dâr-ı dilbere

Cânıma kasd eyleyen bir Yâri gördüm ben bugün

Bu noktada sûfi derin deryalara dalma, belalara müptela olma ile cemâl-i ilâhîyi müşahede etmenin cazibesi arasında kalır. Kimi zaman manevi sarhoşluğu gidip de aktüel bilincine kavuştuğunda kendine derin deryalara dalmama yönünde telkinlerde bulunsa da onun için Sevgilinin huzurunda bulunmakla yaşanan engin rûhanî tecrübe, "belâ" sûretinde olsa da her şeyden daha değerlidir.⁵³

Lütfi derin deryalara salma sefinen gark olur

Taht-ı Süleyman-ı değer Cânân civârında belâ.

Gerçek Sevgili kimi zaman Bâtın ismiyle tecelli eder, nazlanır, Kendini gizler. Alvarlı Efe, O'nun bu tecellilerinin o kadar müptelası ve müştakı olmuştur ki O, Bâtın ismiyle gizlendiğinde merhamet dilenerek kendisine "eynemâ şarabı", yani her an her yerde olan Vechinin sonsuz güzellikteki tecellilerini sunmasını ister.⁵⁴ Bu şekilde âşıkların gönüllerini kimi zaman mamur, kimi zaman da harap eden-ki hakikat cihetinden her

⁵² Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 345.

⁵³ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 103.

⁵⁴ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 235.

ikisi de imar ve lütuftur-birçok marifet ve estetik tecrübeler sunan bu tecellilerden bahsetsek de bu ifadeler genel olarak sūfilerin marifet ve ru'yet anlayışlarına paralel olarak paradoksal zeminde ilerler. Buna göre, her ne zaman bilmeden ve idrakten bahsedilse hemen beraberinde bir bilinemezlikten ve hayretten, yine her ne zaman ru'yetten ve müşahadeden bahsedilse hemen gizlenmekten ve perdelenmekten bahsedilir.⁵⁵ Alvarlı da bu durumu şiiirlerinde hicâp ve nikâp sembollerini kullanmak sûretiyle ifade etmeye çalışır. Her ne kadar Sevgilinin çok canlı tasvirleri yapılsa da O'nun latif perde ve peçelerinden de bahsedilir. Zira tasavvufî gelenekte sıkça zikredildiği üzere, nurdan ve zulmetten sonsuz hicapları bulunan Hak Teâla ne kadar derin, rûhânî, latif tecrübelerle idrak edilir ya da müşahade edilirse edilsin Zâtı ve kemâlâtı gereği mutlak manada idrak ve ihata edilmekten uzaktır. Bu hususta Alvarlı Efe, genel olarak tasavvufî literatürde olduğu gibi, biri Hak Teâla, diğeri de insan cihetinden olmak üzere iki önemli hicâp/nikâptan bahseder: Yüce Allah'ın kemâlâtı ve bizzat insanın beşerî varlığı.⁵⁶

Görünce şevki şems-i dil cemâl-i zü'l-Celâlî'den

Yüzünü yerlere koymuş türâb-ender -türâb olmuş

Meallah ârifün billâh olan erbâb-ı tecrûdîdir

Görünmez hurşîd-i mânâ beşeriyet nikâb olmuş

Hüve'l-Evvel hüve'l-Âhir hüve'z-Zâhir hüve'l-Bâtın

Cemâl-i zü'l-Celâl'ine kemâlâtı hicâb olmuş

Cemâl-i ilâhîyi müşahadenin sūfi üzerinde birçok yönden tesiri vardır. Alvarlı'nın ifadesiyle, tıpkı saba rüzgârının nemiyle açılan güler gibi gönüller de bu tecellilerle, ilâhî aşk şarabının tesiriyle muhabbet ve marifetle dallanıp açılır. Bir damlası bile bir cana bedel olan bu aşk şarabı gönülleri cilalar, paslarından, kirlerinden arındırır, onları ilâhî nurlarla aydınlatarak marifet ve muhabbet mahalli yapar.⁵⁷ Ona eşsiz bir manevi zevk verir, kâil ehli iken hale sevk eder, çok tesirli hitap ederken, çok güzel vaaz ve nasihatlerde bulunurken adeta dilsiz olur, her şeyi terk

⁵⁵ Tasavvufî gelenekte yaygın olan bu paradoks hakkında bk., Chittick, William C. *Tasavvuf, Kısa Bir Giriş*, çev. Turan Koç, (İz Yay.), İstanbul 2003, s. 277 vd.

⁵⁶ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 285. Ayrıca bk., s. 316.

⁵⁷ *Hulâsatü'l-Hakâyık*, s. 102, 235.

eder, kendisini derin bir sükûnet kaplar. Hz. Musa'yı kendinden geçirip baygın düşüren de, Hz. Yusuf'u bir kuyuya attıktan sonra Mısır'a sultan yapan da hep bu tecellilerdir.⁵⁸ Burada Alvarlı Efe, "Bir gün olur çâhe atar Lutfî'yi, sonra Mısır şahlığına aldırır" demek sûretiyle doğrudan Hz. Yusuf'u değil kendini zikreder ve Kur'an'da geçen peygamber kıssalarına dolaylı referansla bizzat sûfinin kendi manevi kemâl yolculuğunu anlatır. Dolayısıyla bu beyitlerde, Kur'an kıssalarını ferdî, psikolojik düzeyde yorumlamaya imkân tanıyan bir referans çerçevesi vardır. Alvarlı Efe burada *çâh/kuyu* ifadesiyle muhtemelen mevhum/izâfî benliğini kastetmektedir. Bu kuyu, insanın ruhunu beden ve dünya zindanına hapseden, sahip olduğu hazineleri görmesine engel olan derin ve karanlık bir kuyudur. İşte Alvarlı'ya göre insanı bu karanlıktan, Hakkın tecellilerini, cemâl-i ilâhîyi müşahedenin nurları kurtarıp aydınlığa çıkartır. Bu şekilde insan da bir insan-ı kâmil ve mana âleminde bir sultan olur.

Diğer taraftan burada kuyu sembolüyle seyr u sülûk boyunca çekilen zorluklar, sıkıntılar ya da Allah ile kulu arasındaki eza ve cefa kaynağı tüm hicaplar da kastedilmiş olabilir. Kendi gayreti ve nihâî olarak da ilâhî lütuf ile tüm bu engellerden kurtulan sûfi, insan-ı kâmil olarak gönül ikliminde sultan olur.

Cemâl-i ilâhî'den yansıyan bu nurlar âşık için çok değerlidir, onun gözünde bu nurlar âlemin ruhudur.⁵⁹ Aslında bu nur âşığın her şeyidir, onun bütün amellerine de yansır, dini, imanı, kıblesi, kâbesi, mihrabı vs. hep bu nurdur. Zira tüm ibadetlerde arzulan huzuru ilâhîyi bu nur sağlar. Aslına bakılırsa sûfiye eşsiz şiirler, gazeller, rubailer söyleten⁶⁰ de hep bu tecelliler ve yaşadığı aşk tecrübesidir.⁶¹

⁵⁸ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 227, 235.

⁵⁹ Hulâsatü'l-Hakâyık, s. 392.

⁶⁰ Sûfilerin asıl gayelerinin mana, hakikat ve bizzat yaşadıkları tecrübeler olduğu yoksa kafiye, vezin vs. gibi şeylerle sözü güzelleştirme gibi bir gayelerinin olmadığı, bu itibarla da şiirlerinin yaşadıkları engin rûhânî tecrübelerden neşet ettiği hususunda detaylı tahliller için bk., Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfi ve Şiir*, (İnsan Yay.), İstanbul 2004.

⁶¹ Meselâ Mevlânâ bir rubaisinde bu hakikati şöyle ifade eder:

Ben âşıklığı Senin kemâlından öğrendim

Beyit ve gazel söylemeyi Cemâlından öğrendim

Gönül perdesinde hayalin raksetmede

Ben en güzel rakı Senin hayalinden öğrendim. Bk. Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, *Rubâiler I-II*, çev. M. Nuri Gençosman, (MEB. Yay.), İstanbul 1994, s. 216, nu: 1054.

Cemâl-i ilâhîyi müşahede, sıradan eşyayı görme gibi baş gözüyle değil de gönül gözüyle olduğu için donuk, statik değildir. Tecellileriyle sûfiyi halden hale sokar. Bu durum tasavvufî literatürde hallerin geçiciliği ve sürekli değişimi ile ifade edilir. Haller makamlar gibi kalıcı ve kesbi değildir, vehbi olup sûfinin iradesi söz konusu değildir.⁶² Sûfiyi ansızın kaplar hemen yine sûfinin kendi iradesi olmaksızın yerini başka bir hale bırakır. Bu haller Alvarlı Efe'nin müşahedeyi canlı bir şekilde tasvir ettiği şiirlerine de yansır. O eşsiz güzellikteki Sevgili, şefkat ve merhamet gösterir de bir an perdesini kaldırır, seyr-i cemâl ile kemâlini gösterirse âşığı eşsiz bir neşe ve mutluluk kaplar. Gönlündeki tüm manevi hastalıkları söküp atar, Sevgilisiyle hem-dem olur, çok yakın dost olur, ülfet ile sohbet eder. Sevgilinin tecellileriyle Vücûd ve tevhid deryasının derinliklerine dalar, onun inci mercanlarıyla süslenir. Bu esnada sohbeti de insanı serinleten içimi hoş serin, tatlı su gibidir. Sevgilinin gül sinesi bazen nurlarıyla öyle parlar ki masiva güneşini zail eder yok gösterir. Sıradan şuuru esnasında, kendi varlığını sûfinin bilincine dikte eden mâsivâ, yüce Allah'ın sonsuz tecellilerinin müşahedesi esnasında yok hükmünde görünür.

Sevgili kimi zaman nazlıdır, nezaketlidir, âşığın gönlünü aşk şarabıyla doldurup onu kendinden geçirir. Kimi zaman da sinesinden oklar atarak kahr ile eza cefa çektirir, dertlerine bin dert katar. Bu durumda sûfi öyle bir hale bürünür ki gözünde hiçbir şeyin değeri kalmaz. Sûretâ doğru olan şeyler bile kendisine vebal görünür. Bir diğer ifadeyle, hakikati itibarıyla bir hicap olduğu için âlemdeki tüm doğru, güzel sûretler bile kendisi için bir ağırlık, bir ıstırap kaynağı olur. Bizat kendi varlığı da vuslata mani en büyük hicap olduğu için başta kendi vücûdu olmak üzere kendisinden sadır olan tüm güzel fiiller kendisine günah, vebal görünür. Kimi zaman bu müşahedeler o kadar açık, daha doğru bir tabirle o kadar latif perdeler arkasından olur ki âşığı haremine alır en gizli sırlarını ona öğretir. Bazen Kendine o kadar yaklaştırır ki Rengine boyandırır, ilâhî niteliklerle nitelendirir. Bazen de o kadar hicap ile perdelenir ki âşığı yanına yanaştırıp beldesine almaz. Hatta öyle olur ki katline ferman eder, darağacına çeker. Fakat gerçek Sevgilinin aslâ tekrar etmeyen, sûfiyi halden hale sokan farklı tecellileriyle bu şekilde pek çok ıstırap, dert ve kedere düşse de âşığın can gözüne bunlar hep

⁶² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 91, 92.

güzelliğin, hüsnün, cemâlin ta kendisi görünür. Kısaca, müşahede sürekli cemâl ve celal tecellileri arasından değişir gider, fakat tıpkı Hak Teâlâ'nın sonsuz güzellikteki sıfatlarını bir birinden ve en temelde de Zât-ı İlâhiden mutlak manada ayıramadığımız gibi tecelliler de mutlak olarak ayrıştırılmaz. Cemâlde Celâl, Celâlde Cemâl, bir diğer ifadeyle lütüfta kahr, kahrda da lütuf söz konusudur. İlahi rahmet ve şefkatten uzak salt kahr ve çile söz konusu değildir. Bazen öyle olur ki aşığa bütün bildiklerini unutturur, her şeyi terk ettirir, âlim iken cahil, ermiş iken tekrar talip ve mürid kılar. Alvarlı Efe, âşığın derununda gerçekleşen tüm bu değişimleri şöyle ifade eder.⁶³

Bir gün olur Yâr cemâlin gösterir

Şefkat eder ayn-i kemâl gösterir

Şân u şerâfâtı kadîm bir güzel

Sohbetiyle âb-ı zülâl gösterir

Bir gün olur âşka nazlar satar

Sahn-ı sînesin gözedir ok atar

Derdlilerin derdine bin derd katar

Resm-i savâbları vebâl gösterir

Bir gün olur elden alur ezberin

Bir gün olur kara eder defterin

Bir gün olur pür-nûr eder gülberin

Mîhr-i sivâ dâre zevâl gösterir

Bir gün olur deftere ismin yazar

Bir gün olur sûretâ bozar yazar

Çünkü olur dildeki derdün hezâr

Cân gözüne ayn-i cemâl gösterir

Sonuç

Genel itibarıyla sade bir üslupla yazan, şiirlerinde kimi zaman hitap ettiği kitleyi de dikkate alarak halk kültürüne ilişkin yöresel ifadeler de kullanan Alvarlı Efe'nin, tasavvufi derinliği olan ve yoğun

⁶³ Hulâsatü'l-Hakâyk, s. 227, 241, 242.

sembolik örgüsü bulunan şiirleri de mevcuttur. Bu şiirler, Allah ile insan arasında ünsiyet ve kurbıyyet merkezli münasebetin zengin örneklerini takdim eder. O, bu münasebeti, tasavvuf edebiyatında sıkça rastlanıldığı üzere, şiir dilinin zengin sembolizminden ve tesir gücünden faydalanarak aşk, güzellik, şarap ve meyhane gibi sembollerle ifade etmeye çalışır. Alvarlı Efe, tüm bu sembolizm içerisinde, Zâtı itibarıyla âlemden ve insandan münezzehtir olan yüce Allah'ın, sıfatlarının tecellileri itibarıyla insana ne kadar yakın ve onu nasıl kuşatmış olduğunu vurgular. En nihayet, bu ilâhi tecellilerin insanın ruhunda nasıl silinmez izler bıraktığını ve onu nasıl halden hale soktuğunu ifade eder. Yoğun sûfiyâne tecrübeleri ifade etmede sıkça başvurduğu sembolizm ve yine bu tür tecrübelerle atıfla sıkça Hallâc-ı Mansur'u âdeta bir sembol olarak zikretmesi, Alvarlı Efe'nin, sadece hayatını sürdürdüğü bölgenin ve ilmî geleneğinin ya da bizzat temsil ettiği tasavvufî geleneğin sınırlarında kalmayıp aşk, vecd meşrebine de yöneldiğinin göstergesidir.

Kaynakça

- Alvarlı Efe, Hâce Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-Hakâyık*, (Damla Yay.), İstanbul, 2011.
- Chittick, William C. *Tasavvuf, Kısa Bir Giriş*, çev. Turan Koç, (İz Yay.), İstanbul 2003.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, (İnsan Yay.), İstanbul 2007.
- Eroğlu, Farsakoğlu Ayşe, *Hâce Muhammed Lutfi'nin Şiirlerinde Din ve Tasavvuf Kültürü*, (Akademi Yay.), İzmir 2010.
- İbn Arabî, Muhyiddin, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz., Ahmet Şemsettin, (Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut 1999.
- _____, *Fusûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Afifi, (Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye), Kahire 1946.
- _____, *Zehairu'l-Â'lâk Şerhu Tercümâni'l-Eşvâk*, haz. Halil İmran Mansur, (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), Beyrut 2000.
- _____, *Ankâu Mugrib*, thk. Ahmed Seyyid Eş-Şerif, (Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tüuras), Kahire, ts.

- _____, *Kitâbu't-Terâcim, Resâilu İbn Arabî*, thk., Muhammed İzzet, (Mektebetü't-Tevfikkiye), Kahire, ts.
- Kartal, Abdullah, *Abdülkerim el-Cîlî, Hayatı Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, (İnsan Yay.), İstanbul 2003.
- el-Kayserî, Dâvûd, *Aşk Şarabı ve Hayat, Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, terc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, (İnsan Yay.), İstanbul 2011.
- Kemikli, Bilal, *Sûfi Şâirin İzinde Şiir ve İrfan*, (Kitabevi Yay.), İstanbul 2011.
- _____, *Dost İlinden Gelen Ses*, (Kitabevi Yay.), İstanbul 2004.
- Koç, Turan, *İslam Estetiği*, (İSAM), İstanbul 2008.
- Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfi ve Şiir*, (İnsan Yay.), İstanbul 2004.
- Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk. Halil Mansur (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut 2001.
- Kutlu, Hüseyin, *Hâce Muhammed Lutfî, Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti*, (Damla Yay.), İstanbul 2006.
- Küçük, Osman Nuri, *Fusûsü'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, (İnsan Yay.), İstanbul 2011.
- Mevlânâ, Celâleddin Rumi, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, (MEB. Yay.), İstanbul 1960.
- _____, *Rubâiler I-II*, çev. M. Nuri Gençosman, (MEB. Yay.), İstanbul 1994.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, (İz. Yay.), İstanbul, 2001.
- Nicholson, Reynold A., *fi't-Tasavvufi'l-İslâmî ve Târîhuhu*, Arapça'ya çev. Ebu'l-Alâ Affî, (Lecnetü't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr), Kahire 1969.
- _____, *The Mystics of Islam*, (Schocken Books), New York 1975.
- Öğke, Ahmet, *Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, (Ahenk Yay.), Van 2005.
- eş-Şutûrî, Ali Hatîb, *İtticâhü'l-Edebi's-Sûfi Beyne Hallâc ve İbn Arabî*, (Dârü'l-Meârif), Kahire 1984.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, tahk., Refik el-Acem, (Mektebetü Lübnân), Beyrut 1996.